

УДК 378.013.74:378.018.593(73+410)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ У США ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Корж-Усенко Лариса, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту освіти та педагогіки вищої школи, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка.

ORCID: 0000-0001-9538-4147

E-mail: korzhusenko.lv.73@gmail.com

Сидоренко Олена, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри практики англійської мови, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка.

ORCID: 0000-0002-6494-0451

E-mail: helensspu@gmail.com

Чикалова Марина, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практики англійської мови, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка.

ORCID: 0000-0002-2660-3710

E-mail: chmn@ukr.net

Розвідка присвячена розкриттю особливостей розвитку недержавної вищої школи у США та Великобританії. На підставі історіографічного аналізу з'ясовано ступінь розробленості обраної проблеми. З використанням ретроспективного аналізу розвитку світового освітнього простору висвітлено джерела становлення недержавних закладів вищої освіти у зазначених англійських країнах. За допомогою синхронного аналізу перебігу інноваційних процесів у вищій освіті окреслено характерні особливості розвитку недержавної вищої школи у країнах США та Великобританії.

***Ключові слова:** розвиток; недержавна вища школа; вільний університет; вільна вища школа; інтернаціоналізація; глобалізація; масовізація; демократизація; якість освітніх послуг.*

PECULIARITIES OF NON-STATE HIGHER SCHOOL DEVELOPMENT IN THE USA AND GREAT BRITAIN

Korzh-Usenko Larysa, Doctor of Sciences (Education), Associate Professor, Associate Professor of Education Management and Pedagogy of Higher School, Sumy Makarenko State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-9538-4147

E-mail: korzhusenko.lv.73@gmail.com

Sydorenko Olena, Candidate of Sciences (Education), Senior Teacher of English Practice Chair, Sumy Makarenko State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-6494-0451

E-mail: helensspu@gmail.com

Chykalova Marina, Candidate of Sciences (Education), Associate Professor, Associate Professor of English Practice Chair, Sumy Makarenko State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-2660-3710

E-mail: chmn@ukr.net

In the era of information systems and digital technologies, the urgency of developing non-state higher education is primarily related to economic progress and the challenges of a risky society. The investigation is devoted to revealing the peculiarities of the development of non-state higher education in the United States and Great Britain.

On the basis of historiographical analysis, the degree of elaboration of the selected problem is determined. Using a retrospective analysis of the development of the world educational space, the historical origins of the emergence and formation of non-state higher education institutions in these English-speaking countries, related to the implementation of church, private and public initiatives. With the help of synchronous analysis of the course of innovation processes in higher education, the peculiarities of the development of the non-state higher school in the USA and Great Britain at the present stage are outlined. The method of synthesis summarizes the main advantages and disadvantages of non-state higher institutions in these English-speaking countries, as well as identifies prospects for further research.

The importance of church, private and public initiative in the origin and formation of non-state schools in the United States and Great Britain is revealed, the dominance of the non-state higher education sector over the public in terms of quantity and quality of educational services in these countries.

There is a growing tendency to popularize and democratize higher education in the context of the implementation of "ideas of free higher education", primarily due to the spread of the movement for "Enlargement of the University" in the second half of the nineteenth century from Britain and the United States. The role of open universities in providing quality educational services in developed English-speaking countries at the present stage is presented.

Keywords: *development; non-state higher school; free university; free higher school; internationalization; globalization; massification; democratization; quality of educational services.*

У контексті глобалізації та інтернаціоналізації світового освітнього простору, визначення перспектив налагодження міжнародної співпраці вкрай актуальним є врахування сучасних тенденцій, трендів та особливостей розвитку вищої школи, передусім у розвинутих країнах світу. Дослідження, проведені під егідою ЮНЕСКО та оприлюднені на Світовій конференції з питань вищої освіти, засвідчують, що розвиток недержавного сектору вищої школи належить до основних трендів глобального ринку освітніх послуг [15]. Результати дослідження підтверджують показники найавторитетнішого рейтингу в галузі вищої освіти – Times World University Rankings 2015–2016, відповідно до яких понад 85 % світових лідерів – недержавні університети та інститути [2, с. 42].

У процесі опрацювання обраної проблеми на підставі історіографічного аналізу було узагальнено результати наукових досліджень українських та закордонних авторів, зокрема вчених-компаративістів (А. Карташевич, О. Огієнко, Т. Потапенко, І. Прохор, С. Носкова, А. Сбруєва, Т. Скикевич, О. Стойка та ін.), дослідників вищої освіти США та Великобританії (Дж. Бен-Девід (J. Ben-David), Г. В. Баттон (H. W. Button), Т. Куковська, Е. Ф. Провензо мол. (E. F. Provenzo Jr.), С. Нобл (S. Noble), Т. Скубій та ін.). Більшість дослідників розглядають систему вищої освіти загалом, не акцентуючи на специфіці недержавних вищих шкіл. Зазначимо, що заклади вищої освіти недержавного сектору можуть позиціюватися українськими та закордонними дослідниками як недержавні (nonstate), приватні (private), незалежні (independent), «вільні», неурядові (non-governmental); при цьому зазначені поняття часто використовуються різними авторами як синонімічні.

Необхідно підкреслити особливе значення для нашого дослідження наукових праць У. Парпан («Правова природа вищої освіти в Україні»), І. Прохор («Тенденції в управлінні приватною вищою освітою України»), А. Сбруєвої («Університет світового

класу»), А. Огієнко («Особливості системи вищої освіти США»), Т. Потапенко («Особливості організації системи вищої освіти Великої Британії у другій пол. ХХ ст.»), Т. Скубій («Становлення системи вищої освіти в університетах Німеччини та США»), О. Стойка («Трансформаційні процеси у вищій школі США»). Проте нині в науковій літературі бракує розвідок, у яких здійснено аналіз історичних джерел і сучасного стану розвитку недержаних закладів вищої освіти у США та Великобританії, висвітлено генезис взаємовпливів у цій галузі між провідними англомовними країнами світу.

Мета статті полягає у розкритті особливостей розвитку недержаної вищої школи у США та Великобританії.

Ретроспективний аналіз становлення світового освітнього простору показує, що у багатьох країнах світу (зокрема, англомовних) вища школа традиційно створювалася і розвивалася як недержавна, переважно виступаючи продуктом церковної, приватної та громадської ініціативи. Більшість провідних вищих шкіл світу, зокрема такі престижні університети, як Сорбонна, Оксфорд, Кембридж, Гарвард, Єль, Принстон, були засновані та функціонують до теперішнього часу як недержавні. Загалом сучасна система вищої освіти у світовому просторі переважно є недержавною. Причому провідні позиції в рейтингу якості освітніх послуг обіймають відома британська група «Рассел» та американська «Ліга Плюща», випускники яких становлять близько 70 % наукової, культурної, управлінської та бізнес-еліти світу. Саме недержавні вищі є планетарними лідерами в підготовці кваліфікованих кадрів різних сфер і в наукових досягненнях (зокрема, Нобелівських лауреатів) [1], що підтверджує високу якість здобутої освіти.

На особливу увагу заслуговує досвід Сполучених Штатів Америки, де вища школа постала завдяки реалізації приватної та громадської ініціативи емігрантів з Європи, які долучилися до відкриття перших закладів вищої освіти [4, с. 143]. До флагманів вищої освіти належать такі недержавні заклади вищої освіти США, як Гарвардський коледж (Массачусетс, 1636 р.), що носить ім'я англійського місіонера Джона Гарварда, започаткований для підготовки пуританських пасторів і місіонерів, та Єльський коледж (Коннектикут, 1701 р.), відкрий коштом філантропа Еліу Єля. Історія становлення Коледжу Вільяма та Мері (Вірджинія, 1693 р.) для підготовки церковних служителів пов'язана з ініціативою глави англіканської церкви Вірджинської колонії, священника Джеймса Блера [17].

Однак вже в середині XVIII століття тільки половина випускників американських коледжів присвячували своє життя релігійній місії; інші ж переважно обирали професію лікаря, юриста, підприємця [5]. Адже, на відміну від традиційного для Європи формального змісту освіти (латинська та грецька мови, філософія, теологія), коледжі в Новому Світі запроваджували сучасні практично доцільні предмети (політологія, географія, господарство, комерція, управління тощо). Подібно до Оксфорду та Кембриджу головним призначенням закладів вищої освіти було виховання студентів та засвоєння знань, набутих минулими поколіннями. На період здобуття незалежності у Сполучених Штатах було засновано ще шість недержавних коледжів: Принстон (Нью-Джерсі), Пенсильванія і Колумбія (Нью-Йорк), Браун (Род-Айленд), Ратгерс (Нью-Джерсі) та Дартмут (Нью-Гемпшир) [18].

Протягом другої половини XIX століття в Сполучених Штатах активно

відкривалися нові університети та демократизувалися вже наявні, розгорталася мережа «коледжів вільних мистецтв», які, на противагу подібним закладам у країнах Європи, були приватними корпораціями, незалежними від держави. Саме у цей час найавторитетніші з таких закладів (Гарвард, Єль, Колумбія) перетворено на університети.

Аналіз праць американських дослідників [16; 17; 18] показав, що провідним чинником реформи вищої школи став стрімкий промисловий розвиток країни. Наприкінці XIX століття система вищої освіти США містила такі заклади, як коледжі вільних мистецтв, які забезпечували спеціальну освіту широкого профілю (бакалаврат), і вищі професійні школи (магістратура та докторантура). На початку XX століття з'явився молодший коледж, що поступово перетворився на підготовчий, загальноосвітній етап вищої освіти. Таким чином, дослідниця Т. Скубій зазначає, що «в процесі історичного розвитку американська вища освіта об'єднала німецьку логіку академічної системи, що виділяла професію з інших видів людської діяльності за допомогою її наукового змісту, з англійською традицією, яка розглядала професійну підготовку як здобуття високого ступеня практичної компетентності в суспільно важливій сфері» [12, с. 50].

У цей час система освіти США не тільки активно засвоювала позитивний досвід Великобританії та Німеччини, а й сама привернула увагу розвинутих країн світу оригінальними новаціями в галузі вищої освіти. У 1876 році було створено першу в країні аспірантську школу Джона Гопкінса, що здійснювала підготовку висококваліфікованих науковців [16]. Загалом до початку XX століття еволюційний розвиток американської вищої школи привів до створення великих університетів – осередків фундаментальної науки, що посіли провідні позиції у світовому освітньому просторі.

Водночас важливим напрямом реалізації приватної та громадської ініціативи став рух за «Розширення університету» (University Extension), спрямований на масовізацію, популяризацію, демократизацію вищої школи. Започаткований у Великобританії в контексті реформаторської педагогіки та реалізації ідеї вільної вищої школи, з другої половини XIX століття цей рух поширився на Сполучені Штати та інші європейські країни. Це було реакцією на традиціоналізм англійської системи вищої освіти, що позиціювала університети як заклади, призначені для формування суспільної еліти. Саме в цих умовах представники активної громадськості (Ф. Д. Моріс – у Лондоні, Т. Арнольд – у Регбі, Т. У. Робертсон – у Брайтоні тощо) долучилися до викладання популярних лекцій, переважно для робітничої публіки.

Новація Д. Стюарта полягала в спробі поєднання лекцій із домашнім читанням і практичними вправами на основі підготовленого «силабусу», де розкривався зміст лекцій, зазначалася література з теми та подавався список питань і завдань для самостійної роботи. Згодом учений намагався використати набутий досвід для залучення кооперативних товариств Великобританії до створення мандрівного університету. Проте таке починання не отримало належної підтримки, тому Д. Стюарт доклав усіх зусиль до відкриття просвітницького осередку на базі класичних університетів. Відповідно вже в 1873 році Кембриджський університет створив спеціальний «синдикат», що влаштовував лекції та іспити для незаможних слухачів за умови їхньої оплати регіональними організаціями [6, с. 108].

Цей успішний досвід невдовзі було поширено на інші заклади освіти. Зокрема,

Оксфорд замість систематичних курсів запропонував короткі, посиливши їх залученням до мережі «мандрівних бібліотек», тобто розсилки за незначну оплату в місцеві центри книг, рекомендованих лекторами. Згодом поглиблені лекційні курси було видано та надіслано у віддалені куточки країни. Надалі саме Лондон, Оксфорд і Кембридж визначили напрями розвитку руху до «Розширення університету». З метою координації діяльності та співробітництва (особливо щодо вибору лекторів) у 1876 році було створено «Об'єднане бюро університетів». Афілювання стало основним напрямом наближення постійних місцевих просвітницьких осередків до університетів. З метою інтелектуального самовдосконалення слухачів у Великобританії активно впроваджували американський досвід влаштування літніх з'їздів. Наприкінці XIX століття набуло популярності відкриття особливих «коледжів» (у Лондоні, Бірмінгемі, Бристолі, Манчестері, Ноттінгемі, Ексетері, Редінгу та інших містах).

Варто зазначити, що рух до «Розширення університету» наприкінці XIX століття викликав значний суспільний резонанс. Проте поступово ця альтернативна форма здобуття вищої освіти інтегрувалася до загальнодержавної системи [6]. Таким у результаті ретроспективного аналізу становлення і розвитку вищої освіти в розвинутих англomовних країнах доведено: якщо в Європі провідною була компенсаційна (доповнювальна) функція недержавної вищої школи щодо державної, то вища школа у Сполучених Штатах Америки традиційно функціонувала переважно як недержавна, розвиваючись децентралізовано на основі регіонального принципу.

Потрібно зазначити, що сучасну систему вищої освіти США традиційно відносять до «атлантичної» (або «ліберальної») моделі, яка характеризується (на відміну від континентальної) більшим значенням недержавних вишів, ширшою автономією інститутів вищої освіти, домінуванням непрямих (передусім фінансових) методів державного регулювання вищої освіти. Приміром, недержавні заклади вищої освіти часто здобувають державні освітні гранти, бюджетне замовлення на навчання студентів і фінансування наукових досліджень, реалізуючи додаткові можливості для розвитку. Тож серед таких вишів у США можна виділити некомерційні, що відкриті винятково з метою надання освіти, і комерційні, що створені засновниками з метою отримання від освітньої діяльності ще й фінансового прибутку. Хоча останні складають менше чверті чотирирічних приватних вузів (453 з 1986 інститутів), проте становлять більшість у системі дворічних приватних коледжів (533 з 640 коледжів) [3].

Погоджуємось із думкою сучасних дослідників [7; 11], що у США, акцентуючи на розбудові громадянського суспільства, ніколи не дотримувалися концепції «сильного уряду», характерної для європейських країн. Як стверджує О. Огієнко, «у США працює понад 1 млн неурядових організацій, які мають суттєвий вплив на функціонування країни» [7, с. 133] та прагнуть налагодити взаємозв'язок освіченості й зайнятості населення з економічним прогресом, сприяючи створенню нових можливостей для подальшого вдосконалення.

Передусім щодо розширення джерел фінансування, США мають глибоку традицію використання приватних пожертвувань від благодійних фондів, корпорацій та окремих випускників. Велике значення мають асоціації випускників, що надають кошти на потреби альма-матер та відстоюють її інтереси. Актуальним є налагодження соціального партнерства між університетами та бізнес-структурами, що дозволяє забезпечувати фінансову підтримку корпорацій, забезпечити зв'язок із виробництвом

та використовувати матеріально-технічні ресурси компаній. Вартим уваги є досвід управління вищою освітою із залученням громадських організацій та професійних асоціацій, що заслугове на вивчення та застосування у сучасних вітчизняних реаліях. Підкреслимо, що означена теза активно підтримується й іншими дослідниками вищої освіти на рівні дисертаційних досліджень [10; 13].

Необхідно зазначити, що європейська система вищої освіти у своїх реформотвірних процесах останнім часом все активніше орієнтується на досвід США. Для європейських країн характерною є розбудова недержавного сектору вищої освіти, що активізувалося з другої половини ХХ століття. Зокрема, це стосується Великобританії; проте місцеві приватні заклади досі не становлять суттєвого сегменту національної системи освіти [9, с. 183]. При цьому саме Великобританія має глибокі традиції організації інноваційної освіти, про престижність недержавних вищих шкіл якої свідчить той факт, що саме їхні випускники становлять 74 % найавторитетніших у країні суддів, 61 % – успішних лікарів, 51 % – відомих журналістів [14]. Фінансування освітніх програм у Великобританії здійснюється на основі партнерства державних структур та корпоративних спонсорів, сприяючи значному притоку коштів із приватного сектора, що є доцільним для застосування в Україні. Визнання професійних кваліфікацій у Великобританії здійснюється певними асоціаціями, що встановлюють вельми жорсткі вимоги, для відповідності яким випускникам університетів необхідні роки праці та самостійного фахового вдосконалення.

Підтверджено, що масовізації вищої освіти суттєво сприяє мережа відкритих університетів. Лідером з організації дистанційного навчання в Європейському Союзі та світі загалом є Лондонський відкритий університет, заснований у 1969 році, що забезпечує заочне навчання понад 209 тис. студентів [8, с. 184]. Завдяки вільному доступу до освітніх послуг, кожен охочий здобувач освіти має змогу самостійно обирати із сотень програм університетського або нижчого рівнів.

Таким чином, історичні джерела зародження та становлення недержавних закладів вищої освіти у зазначених англомовних країнах тісно пов'язані з реалізацією приватної та громадської ініціативи. Проте якщо для Великобританії важливою була підтримка, вдосконалення й доповнення державної вищої школи (тобто реалізація компенсаційної функції), то вища освіта у Сполучених Штатах Америки від початку функціонувала здебільшого як недержавна, розвиваючись децентралізовано на основі регіонального принципу. До особливостей розвитку недержавної вищої школи у країнах США та Великобританії на сучасному етапі належать: ширша автономія інститутів вищої освіти; активізація фандрайзингової діяльності та використання альтернативних джерел фінансування; соціальне партнерство закладів вищої освіти, бізнес-структур та інших стейкхолдерів; активне залучення громадськості до управління галуззю та контролю за якістю освітніх послуг; розмивання меж між державними й недержавними закладами на основі налагодження конструктивної співпраці; широке розповсюдження інноваційних технологій та дистанційних форм навчання, що сприяє масовізації, демократизації, інтернаціоналізації освіти, зростанню якості освітніх послуг.

Перспективним вбачаємо здійснення порівняльного аналізу особливостей становлення та розвитку недержавних вищих шкіл в інших розвинутих країнах Європи та Азії, а також можливостей впровадження позитивного досвіду у вітчизняну систему освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронин В. Проблемы системы высшего образования. *Osvita.ua*. 2018. URL: <http://ru.osvita.ua/blogs/61934> (дата звернення: 09.10.2021).
2. Грицай Я. О. Частное высшее образование в контексте философии образования XXI века. *Научный взгляд*. 2016. № 6(27). С. 40–45.
3. Карташевич А. Н., Носкова С. А., Скикевич Т. И. Высшее образование в США. *Педагогика*. 2004. № 3. С. 93–95.
4. Корж-Усенко Л. В., Сидоренко О. Л. Реалізація інновацій в освітньому середовищі вищої школи: актуалізація ретродосвіду початку XX століття. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 29–30 жовтня 2019 р.). Суми, 2019. С. 142–145.
5. Куковська Т. Становлення і розвиток системи вищої освіти США у XVII – на початку XX сторіччя. *Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 16–17 травня 2013 р.). Львів, 2013. URL: http://old.franko.lviv.ua/Pedagogika/periodic/pedos3t/tom1/46_kukovska.pdf (дата звернення: 09.10.2021).
6. Лыскова И. Е. Влияние общественного движения University Extension на развитие системы образования и персонального менеджмента в странах Западной Европы, Северной Америки и России: гендерный аспект. *Женщина в российском обществе*. 2015. № 2(75). С. 105–118.
7. Огієнко О. Сучасна система вищої освіти США: особливості функціонування та розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 10(74). С. 131–141.
8. Парпан У. М. Правова природа вищої освіти в Україні: теоретико-правовий вимір: дис. ... д-ра юр. наук: 12.00.01. Львів, 2018. 473 с.
9. Потапенко Т. О. Особливості організації системи вищої освіти Великої Британії (др. пол. XX ст.). *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. 2012. № 20. С. 182–185.
10. Прохор І. П. Тенденції в управлінні приватною вищою освітою України в умовах європейської інтеграції: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.06. Київ, 2015. 319 с.
11. Сбруева А. А. Університет світового класу: характеристики, механізми визначення статусу, умови створення. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2009. № 1. С. 45–56.
12. Скубій Т. В. (2013). Становлення системи вищої освіти в університетах Німеччини та США. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Педагогічна*. 2013. № 19. С. 49–51.
13. Стойка О. Я. Трансформаційні процеси у вищій школі США: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2015. 22 с.
14. Частные университеты Англии. 2019. URL: <https://britbridge.ru/chastnye-universitety-velikobritanii/> (дата звернення: 09.10.2021).
15. Altbach P. G., Reisberg L., Rumbley L. E. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution: Executive Summary. A Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000183168> (дата звернення: 09.10.2021).
16. Ben-David J. American Higher Education: directions old and new. New York: Harper and Row, 1971. 372 p.
17. Button H. W., Provenzo E. F. Jr. History of Education and Culture in America. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1983. 379 p.
18. Noble S. A History of American Education. New York: McGraw-Hill Book Company, 1954. 450 p.

REFERENCES

1. Voronin, V. (2018). Problemy sistemy vysshego obrazovaniya. *Osvita.ua – Education.ua*. URL: <http://ru.osvita.ua/blogs/61934> [in Russian].
2. Gricaj, Ja. O. (2016). Chastnoe vysshee obrazovanie v kontekste filosofii obrazovaniya XXI veka. *Naukovij ogljad – Scientific review*, 6(27), 40–45 [in Russian].
3. Kartashevich, A. N., Noskova, S. A., Skikevich, T. I. (2004). Vysshee obrazovanie v SShA. *Pedagogika – Pedagogy*, 3, 93–95 [in Russian].
4. Korzh-Usenko, L. V., Sydorenko, O. L. (2019). Realizatsiia innovatsii v osvithnomu seredovyschchi vyshchoi shkoly: aktualizatsiia retrodosvidu pochatku XX stolittia. *Osvita dlia XXI stolittia: vyklyky, problemy*,

- perspektyvy: proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. Sumy, 142–145* [in Ukrainian].
5. Kukovska, T. (2013). Stanovlennia i rozvytok systemy vyshchoi osvity SShA u XVII – na pochatku XX storichchia. *Pedahohichna osvita i nauka v umovakh klasychnoho universytetu: tradytsii, problemy, perspektyvy: proceedings of the International Scientific and Practical Conference. Lviv*. URL: http://old.franko.lviv.ua/Pedagogika/periodic/pedos3t/tom1/46_kukovska.pdf [in Ukrainian].
  6. Lyskova, I. E. (2015). Vlihanie obshhestvennogo dvizhenija University Extension na razvitie sistemy obrazovaniya i personalnogo menedzhmenta v stranah Zapadnoj Evropy, Severnoj Ameriki i Rossii: gendernyj aspekt. *Zhenshhina v rossijskom obshhestve – Woman in Russian society, 2(75), 105–118* [in Russian].
  7. Ohienko, O. (2017). Suchasna systema vyshchoi osvity SShA: osoblyvosti funktsionuvannia ta rozvytku. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 10(74), 131–141* [in Ukrainian].
  8. Parpan, U. M. (2018). Pravova pryroda vishchoi osvity v Ukraini: teoretyko-pravovyi vymir. *Doctor's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
  9. Potapenko, T. O. (2012). Osoblyvosti orhanizatsii systemy vyshchoi osvity Velykoi Brytanii (dr. pol. XX st.). *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Seriya: Pedahohichni nauky – Bulletin of Hlukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko. Ser.: Pedagogical sciences, 20, 182–185* [in Ukrainian].
  10. Prokhor, I. P. (2015). Tendentsii v upravlinni pryvatnoiu vyshchoiu osvitoiu Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehratsii. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
  11. Sbruieva, A. A. (2009). Universytet svitovoho klasu: kharakterystyky, mekhanizmy vyznachennia statusu, umovy stvorennia. *Porivnialno-pedahohichni studii – Comparative and pedagogical studies, 1, 45–56* [in Ukrainian].
  12. Skubii, T. V. (2013). Stanovlennia systemy vyshchoi osvity v universytetakh Nimechchyny ta SShA. *Zbirnyk naukovykh prats Kam'ianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohienka. Seriya: Pedahohichna – Collection of scientific works of Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ohienko. Ser.: Pedagogical, 19, 49–51* [in Ukrainian].
  13. Stoika, O. Ya. (2015). Transformatsiini protsesy u vyshchii shkoli SShA. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil [in Ukrainian].
  14. Chastnye universitety Anglii. (2019). URL: <https://britbridge.ru/chastnye-universitetyvelikobritanii> [in Russian].
  15. Altbach, P. G., Reisberg, L., Rumbley, L. E. (2009). *Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution: Executive Summary*. A Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000183168>.
  16. Ben-David, J. (1971). *American Higher Education: directions old and new*. New York: Harper and Row.
  17. Button, H. W., Provenzo, E. F. Jr. (1983). *History of Education and Culture in America*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
  18. Noble, S. (1954). *A History of American Education*. New York: McGraw-Hill Book Company.